

Förord

Bittis eller "Gruppen för utveckling av svenska informations- och bibliotekstjänster för skolorna" eller "Biblioteket i skolan" inleddes vårvintern 2001 som ett diskussionsforum kring svenska biblioteksfrågor i Finland. I diskussionerna deltog biblioteksinspektör *Barbro Wigell-Ryynänen* som representant för Undervisningsministeriet, undervisningsrådet *Gun Oker-Blom* från Utbildningsstyrelsen, utvecklingschef *Veronica Granö-Suomalainen* från Finlands kommunförbund, kulturombudsman *Gunilla Hellman* och t.f. utbildningsombudsman *Ulf Stenman* från Svenska kulturfonden, samt som representanter för Finlands Svenska biblioteksörening (FSBF) ordförande *Christina Flemming*, bibliotekarierna *Monica Borg-Sunabacka* och *Susanna Söderholm* från Finlands svenska biblioteksörening.

Representanter för Förbundet Hem och Skola har också deltagit i mötena. Under hösten 2001 var även ordförande *Dan Johansson* från Finlands svenska lärarförbund närvarande.

Ur diskussionerna utkristalliserades behovet av en kartläggning av bibliotekssituationen i de svenska skolorna i Finland. Två frågor intresserade, nämligen situationen inom skolbiblioteken samt skolornas samarbete med de allmänna biblioteken. Kartläggningen skulle fokusera på dessa frågor och resultaten skulle bilda underlag för vidare åtgärder och fortsatta satsningar.

Gruppen beslöt att i FSBF:s namn ansöka om medel för att genomföra kartläggningen.

Understöd beviljades av Svenska kulturfonden och Finlands kommunförbund. Avdelningschef *Monica Borg-Sunabacka* från Stadsbiblioteket i Jakobstad och specialbibliotekarie *Susanna Söderholm* från Helsingfors stadsbibliotek anställdes som projektledare för projektet Bittis. De sammanställde en enkät som sändes ut i januari 2002 till alla svenska grundskolor i Finland.

Denna rapport är en sammanställning av svaren på enkäten och därmed en presentation av bibliotekssituationen i de svenska grundskolorna idag. För rapportens layout svarar bibliotekarie *Annika Lund*.

Vi vill framföra ett tack till de skolor som besvarat enkäten!

Innehållsförteckning

Sammandrag

1. Kartläggningens bakgrund i litteraturen	1
2. Genomförandet av kartläggningen	5
2.1 Svartsandelar regionalt	5
2.2 Skolornas storlek	6
3. Skolornas avstånd till det allmänna biblioteket	8
4. Skolbiblioteket	11
4.1 Skolbibliotek eller boksamling	11
4.2 Skolbibliotekets öppethållning	16
4.3 Skolbibliotekets storlek	19
4.4 Skolbibliotekets placering i skolbyggnaden	21
5. Skolbibliotekets medier	23
5.1 Boksamlingens storlek	23
5.2 Andelen facklitteratur	26
5.3 Andra medier i skolbiblioteket	27
5.4 Använda medel för skolbiblioteket år 2001	29
5.5 Budgeterade medel för år 2002	30
5.6 Anskaffningsmetoder	34
5.7 Boksamlingens aktualitet	39
5.8 Klassuppsättningar	41
5.9 Datorer i skolbiblioteket	43
6. Skolbibliotekets tekniska skötsel	47
6.1 Ansvarig för skolbiblioteket	47
6.2 Avlönad tid för skolbiblioteksarbete	48
6.3 Utlåningsstatistik	50
6.4 Klassifikation	52
6.5 Register	56
6.6 Utlåningssystem	59
7. Biblioteksverksamhet	63
7.1 Biblioteket i skolans läroplan	63
7.2 Biblioteksundervisning	70
7.3Handledning i informationssökning	75
7.4 Läsfrämjande projekt	79
7.5 Samarbetet med det allmänna biblioteket	82
8. Visioner	95
9. Slutsatser, tankar inför framtiden	101

Litteratur

Bilagor

Sammandrag

Målet med den första etappen av projektet Bittis eller "Biblioteket i skolan" har varit att kartlägga bibliotekssituationen inom den svenska grundskolan i Finland. En enkät med frågor om skolans bibliotek och om samarbetet mellan skolan och ortens allmänna bibliotek skickades i januari 2002 ut till alla svenska grundskolor i Finland. Av totalt 316 skolor besvarade 236 enkäten, vilket ger svarsprocenten 75 procent.

Föreliggande rapport redogör för förhållandena inom de skolor som besvarat enkäten. Också följande sammandrag av rapporten redogör enbart för de svar som erhållits.

Bakgrund

Svaren på de inledande bakgrundsfrågorna om skolans storlek och placering visar att variationen mellan skolorna i Svenskfinland är mycket stor. Det finns skolor i städer och långt ute på landet, skolorna kan vara stora med flera hundra elever eller små med endast några tiotal elever. Avståndet mellan skolan och det närmaste allmänna biblioteket kan ha en avgörande betydelse för bibliotekssamarbetet. Det finns sju skolor på mer än tio kilometers avstånd från närmaste bibliotek som dessutom saknar bokbusservice.

Skolbiblioteket

Antalet skolor som kunde uppge att skolan har ett särskilt rum för biblioteket, ett eget skolbibliotek, var 82. Det är tydligt att skolor med eget skolbibliotek också värdesätter sitt bibliotek och håller god ordning på verksamheten. Själva rummet markerar en viss status inom skolan för både lärare och elever.

I de flesta skolor saknar dock skolbiblioteket egna rum. Många skolbibliotek är placerade i rum där man också har annan verksamhet, t.ex. i datasalen eller i matsalen. I andra skolor är böckerna utspridda i klassrummen eller på annat håll i skolan.

Det finns kriterier för hur stort skolbiblioteksrummet bör vara, räknat enligt antal lärare i skolan. Lätt förenklat innebär kriterierna att biblioteket borde ha 10 m² per lärare. Av svaren på Bittisenkäten var det endast åtta skolbibliotek som uppfyllde detta krav.

Några skolor har ett allmänt bibliotek placerat i skolbyggnaden. Detta är en stor fördel för biblioteksverksamheten i skolan. Sistnämnda skolor har dock haft vissa svårigheter att besvara enkäten, eftersom biblioteket i detta fall sköts av det allmänna bibliotekets personal.

Skolbibliotekets medier

I skolan vet man sällan exakt hur stor skolbibliotekets boksamling är. I svaren på enkätens fråga om bokbeståndets storlek har man antingen uppskattat antalet böcker till ett ungefärligt tal eller angivit högsta numret i en förvärvskatalog. Många skolor har inte alls besvarat frågan.

På basis av de inexakta siffror som svaren gav har dock ett medeltal för antalet böcker/ elev räknats ut. Medeltalet blir 29 böcker/elev, när skolor med ett allmänt bibliotek i huset inte är medräknade. Sex skolor har 250 böcker eller mindre i sitt skolbibliotek, medan 36 skolor har 4 000 exemplar eller mera. Till övervägande del består samlingarna av skönlitteratur. Så kallade klassuppsättningar som möjliggör att alla elever i en klass samtidigt läser samma bok förekommer sällan. Många lärare önskar dock att sådana fanns att tillgå.

Andra medier än böcker förekommer sparsamt i skolbiblioteken. Vanligtvis prenumererar skolan på en till två tidningar eller tidskrifter. Cd-rom och videor förekommer som strörexemplar.

De flesta skolor har datorer. Det finns många faktorer av praktisk art som avgör var i skolan datorerna placeras. Antalet skolor som har datorer placerade antingen i eller intill skolbiblioteket är 86.

Även frågan om hur mycket pengar skolorna reserverar för inköp till skolbiblioteket var svår att besvara. Drygt två tredjedelar av skolorna kunde ange en summa, det högsta angivna beloppet var 35 000 mk. I de anslag som skolorna får finns inga pengar som direkt är öronmärkta för skolbiblioteket. I stället får skolan en klumpsumma som ska fördelas på många slags inköp, bl.a. för läromedel. Inköpen till biblioteket blir därför ofta slumpartade och beroende av hur mycket pengar som "blir över". Skolbibliotekets mediabestånd förnyas ofta med hjälp av stipendier, gåvor och andra understöd. Bokrean är populär då man gör inköp till skolbiblioteket. Boksamlingarna är ofta av gammalt datum.

De flesta skolor har boksamlingar som till största delen består av böcker införskaffade för tio till nitton år sedan. Bokbestånd med böcker inköpta för mer än tjugo år sedan finns i fjorton procent av skolorna.

Skolbibliotekets tekniska skötsel

En skolbiblioteksansvarig lärare får i de flesta fall en till två timmar i veckan avlönad tid för skötsel av biblioteket. Enligt det kommunala tjänste- och arbetskollektivavtalet för undervisningssektorn skall den avlönade tiden ställas i relation till skolbibliotekets öppethållning och utlåningsstatistik. Under perioder av inbesparingar har många skolor valt att stryka ersättningarna för skolbiblioteksskötsel. Hela 99 skolor har svarat på frågan om avlönad tid för skolbiblioteksarbete med en nolla eller lämnat frågan om timmar/vecka obesvarad. I kommentarer framförs missnöje med situationen.

I de flesta skolor används utlåningshäften för registrering av lån. Det finns dock många skolor som använder någon form av kortsystem för utlåningen. Några skolor har ett datoriserat utlåningssystem.

Klassificering eller kategorisering av böckerna görs för det mesta enligt egen modell, eller inte alls. Av de skolor som använder ett klassifikationssystem är det fler skolor som använder det rikssvenska bokstavssystemet (SAB), ett system som används av de allmänna biblioteken i Sverige och på Åland. Några skolor har det finländska decimalsystemet (KAB), ett vedertaget system på de allmänna biblioteken i Finland.

Få skolor har ett datoriserat register som enkom är planerat för bibliotek. Enstaka skolor använder samma biblioteksprogram som stadens bibliotek. Många skolor har det gamla beprövade bibliotekssystemet med kort i kartotek, men den vanligaste typen av register är den kronologiskt uppställda förvärvskatalogen.

Biblioteksverksamhet

Biblioteksverksamheten kan synliggöras och värdesättas genom att den nämns i skolans läroplan. I läroplanen kan skolbiblioteket nämnas och/eller målsättningarna för samarbetet med det allmänna biblioteket.

I enkätsvaren framkom det att biblioteksverksamheten mera sällan finns inskriven i skolornas läroplan. Många skolor förklarar att biblioteket är en så "självkärl" del av skolans verksamhet att det därför inte nämns.

De skolor som har egna biblioteksrum nämner oftare biblioteket i sin läroplan än de som saknar ett rum för sitt bibliotek. Skolor som saknar ett egentligt skolbibliotek lyfter gärna fram betydelsen av samarbete med det allmänna biblioteket.

Biblioteksundervisning kan ges av lärare eller av bibliotekspersonal och den kan ske i skolan eller på det allmänna biblioteket. Enligt svaren i denna undersökning är det vanligaste alternativet att lärare sköter denna undervisning och att den sker i skolan. Det är också vanligt att klasserna besöker det allmänna biblioteket där en bibliotekarie ger biblioteksundervisning. Biblioteksbesöken görs dock sporadiskt. Det är inte många skolor där besök på det allmänna biblioteket är en regelbunden verksamhet. Det finns många orsaker till att samarbetet mellan skolan och biblioteket inte är regelbundet. Här inverkar bl.a. bibliotekspersonalens intresse, avståndet mellan biblioteket och skolan samt språksituationen på orten. Lärarens intresse och inställning spelar en avgörande roll.

Handledning av elever i informationssökning omfattar både traditionell faktasökning i böcker och sökning i databaser och andra elektroniska hjälpmedel. Frågan har ofta besvarats kort med "läraren sköter". För det mesta har man förknippat informationssökning med att använda datorer. Ett vanligt svar är följaktligen att det är datalärarens uppgift att lära ut informationssökning. Men informationssökning ingår också naturligt i den normala undervisningen eller utförs i samband med projekt. Informationssökning kopplas sällan ihop med bibliotek och bibliotekarier.

De flesta skolor har genomfört läsfrämjande projekt under de senaste tre åren. I enkätsvaren frågades endast efter projektens namn och tidpunkt och eventuella samarbetspartners. Närmare uppgifter om läsprojektens innehåll och utförande finns därför inte. Frågan är värd en fördjupning som inte har rymts ramarna för det nuvarande Bittisprojektet.

Samarbete och visioner

Enkätens två sista frågor behandlade samarbetet mellan skolan och det allmänna biblioteket och visioner för biblioteksverksamheten i skolan. Svaren på dessa frågor kunde formuleras fritt.

I frågan om samarbetet mellan skolan och biblioteket efterlystes förslag till förbättringar. Ofta har man i svaren tagit fasta på innehållet i enkätens tidigare frågor. Många önskar att det allmänna biblioteket kunde bidra med biblioteksteknisk hjälp i skolbiblioteket. I skolorna är man medveten om att det idag inte finns tillräckligt med resurser eller kunskap för att skolbiblioteken skall kunna skötas på ett adekvat sätt. Skolorna vill också gärna ha stöd i sina läsfrämjande projekt och de känner ofta till att det allmänna biblioteket kan bistå med sådant. Överraskande sällan ser skolan sambandet mellan informationssökning och bibliotek.

I många svar dryftas frågan vem som ska ta initiativet till samarbetet. Beror samarbetet i första hand på bibliotekets och bibliotekspersonalens initiativ och intresse eller på skolans och lärarnas engagemang? På denna fråga kom olika skolor med olika svar.

I denna enkät framkom inga större visioner om biblioteksverksamheten i skolan. Många aspekter på samarbete upprepas i visionssvaren.

I dagens skola hör inte bibliotekskunskap till lärarens yrkesområde. Sektorn med bibliotek och informationsförvaltning har sin egen yrkesgrupp, bibliotekarier och informatiker. Dessa har i sin tur inte lärarens pedagogiska kunskaper. Därför borde yrkesgrupperna konsultera varandra, lära av varandra och sträva efter ett bättre utvecklat samarbete.